

PROCESSOS ANTERIORS AL 1500 DE L'ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA

JOSEP M. MARQUÈS

D'entre les funcions de govern dutes a terme per l'autoritat i els seus col·laboradors, la judicial desvetlla més la curiositat que no pas d'altres. Hi coopera la imaginació, avesada a novel·les i cinema que prenen com a escenari un tribunal. Amb audiència pública o sense, les imatges de reus i advocats acudeixen a la fantasia immediatament. No són tan presents a la memòria de la gent els actes més ordinaris de l'autoritat judicial, que consisteixen a dirimir pretensions d'uns contra d'altres i sentenciar plets per resoldre conflictes d'interessos.

Quan l'autoritat que actua judicialment és l'eclesiàstica, la imaginació disposa igualment de tòpics. La Inquisició acudeix immediatament a la memòria. En canvi, és ben possible que poques persones valorin les garanties que el procediment judicial ofereix. La intervenció d'advocats i fiscals, la posada per escrit de les diligències, la discussió pública dels arguments, haurien d'induir a apreciar l'autolimitació del poder que s'hi produeix. En principi, en els processos, la llei impera sobre la discrecionalitat de les persones, i n'és bandejada l'arbitrarietat.

A l'Arxiu Diocesà de Girona¹, han estat catalogats des de 1980² uns deu

¹ Per a una visió general, vegeu Josep M. Marquès, *Arxiu diocesà de Girona. Guia-inventari*, Girona, 1998.

² La confecció d'inventaris ha estat la prioritat de l'actual arxiver i signant d'aquest article. Desitja deixar constància ací d'haver redactat i posat al servei dels estudiosos 390.000 fitxes d'actes, amb una extensió de 25.223 pàgines.

mil processos³. Constituïen un territori poc menys que inexplorat⁴. Físicament, els d'època medieval es trobaven dispersos, i encarpetats en forma perjudicial per a la seva conservació. Existien tanmateix uns inventaris topogràfics, obra del nostre predecessor Tomàs Noguera, on constava informació sobre una part d'aquests materials. En haver de servir les primeres consultes de peces d'aquest fons, vam formar el propòsit de fer-ne una descripció sistemàtica. Unes primeres fitxes ens les va redactar amablement mossèn Josep Perarnau, que aleshores s'interessava pels beguins, els processos d'inquisició i les dades sobre cultura medieval documentables a Girona⁵. Si ens hagués mancat algun estímulo, ens l'hauria donat la publicació de l'inventari de processos de l'arxiu diocesà de Barcelona⁶; en termes comparatius, Girona posseeix quantitativament un nombre menor de causes, però, mentre a Barcelona s'han conservat 31 peces del s. XIV, nosaltres podem oferir per aquest segle unes 450 fitxes de processos.

Ens sigui lícit d'introduir unes notes personals en la presentació del treball realitzat. La feina ha estat llarga i no sempre grata. De vegades un parell de fulls escadussers s'han passat dies i mesos damunt la taula, on esperaven d'encaixar amb la peça de la qual s'havien separat. Hem pogut reduir força el nombre de fragments solts, així com el de processos datats només aproximadament. També, a còpia de revisar tots els fons on podien trobar-se materials a aplegar, ha crescut el nombre total de processos. D'altra banda, la resistència a editar l'inventari present ens ha fet adonar de que no ha arrelat prou entre els responsables de la política cultural la convicció de que la publicació d'instruments de recerca ha de ser prioritària per fomentar el treball històric. Si la feina resulta útil per als qui se n'han de servir, ens donarem per prou pagats.

³ Les fitxes dels processos a les quals fa referència el nostre text, després de diversos intents frustrats d'edició, són consultables a *Arxiu Diocesà de Girona. Repertori general*, Direcció i recopilació de J. M. Marquès. Informatització de Pere Trijueque. CDRom en procés d'edició per la Diputació de Girona quan escrivim aquestes línies (setembre de 2002).

⁴ Inexplorat. Vegeu però Ch. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona 1984, p. 216-217, dins el capítol "El fons del s. XIV en els arxius de Girona".

⁵ Vegeu-ne mostres d'una collita que és més ampla, a J. PERARNAU, «Activitats i fórmules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV», dins *Arxiu de Textos Catalans Antics* 1 (1982), p. 47-78; Id., «La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la "Libreria Sedes" de Girona (1397-1411)», *ibid.*, (1983), p. 171-239.

⁶ J. M. MARTÍ BONET, L. NIQUI I PUIGVERT, F. MIQUEL I MASCORT [i J. CODINA I VILÀ], *Processos de l'arxiu diocesà de Barcelona*. Volum I, Barcelona 1984.

L'objecte de la present introducció a l'inventari dels processos anteriors al 1501 conservats a l' Arxiu Diocesà de Girona és de precisar les menes de materials que hi hem inclòs, així com també les dades que hem considerat interessants en la descripció de cada peça i d'indicar sumàriament algunes constatacions que es dedueixen del conjunt del fons i alguns suggeriments d'aprofundiment que ofereix el conjunt documental.

TIPOLOGIA DELS PROCESSOS

Acte i procés

Partint d'una perspectiva més aviat externa i material, però amb bon fonament en els mateixos documents, podem descriure el material que hem seleccionat contraposant els processos als actes.

La majoria dels documents produïts durant els segles XIV-XV, com, més generalment, dels escrits que són objecte de la diplomàtica, són actes. Es tracta de manifestacions de voluntat que tenen lloc en un moment determinat: el de les deliberacions d'un grup col·legial, existeix una ficció jurídica, la *continuatio*, que fa que les sessions consecutives formin una unitat jurídica.

En la cúria, les manifestacions successives —i heterogènies— de voluntat s'enregistren per part de la institució que les documenta, en volums; són els registres.

El procés, en canvi, com ho posa de manifest la mateixa paraula, “procedeix”, camina d'un acte a l'atre. És constituït per una successió encadenada d'accions. Avui anomenem “expedient” allò que a l'època baixmedieval era designat com a *processus*. Un conjunt d'accions (informació, debat, decisió) condueixen una autoritat a adoptar mesures amb poder judicial.

Hi ha una relació entre la naturalesa documental del procés i el mitjà material que ens l'ha transmés; la majoria dels processos del nostre arxiu van escriure's en quadernets de mida de mig foli. Mentre els registres s'obtenien cosint fulls plegats pel mig, els fascicles dels processos eren formats per fulls plegats i tornats a plegar. No era previsible saber de bell antuvi quina extensió tindrien les actuacions; a mesura que els fascicles s'havien omplert, s'hi afegien nous plec, cosits als anteriors de forma més o menys polida, segons l'habilitat dels encarregats, més destres en l'ús de la ploma que no de l'agulla i fil, que, amb tot, no manejava malament. Coneixien també la “corda fluixa” per

unir dues actuacions relacionades entre si. En definitiva, existeix a casa nostra, la majoria de les vegades, una característica externa, relacionada amb la naturalesa interior del procés, que creix gradualment, i que ajuda a identificar-lo: la mida del paper usat. Si és extraordinària l'existència d'un registre amb fulls en blanc al final (perquè la raó de començar-ne un de nou era haver exhaurit l'antic), és ben normal que el darrer quadernet del procés fos utilitzat fins a la meitat, i així ha romàs avui.

Diverses menes de processos

En el vocabulari corrent s'usen indistintament termes com «plet» i «procés», mentre que ha desaparegut quasi del tot el mot «causa», tan corrent a l'època medieval. En el present inventari hi hem inclòs documents de distintes característiques processuals. Caldrà recordar algunes obvietats jurídiques per justificar la selecció practicada.

El tipus d'actuació que podríem considerar modèlic en la producció de documents processuals és el judici contradictori. Una autoritat judicial (en el nostre cas, sovint el vicari general o oficial episcopal) rep una demanda, s'informa, escolta les parts i sentència.

Molts processos tenen com a objecte la resolució d'un conflicte entre dues persones o institucions. Atenent-nos a la terminologia tradicional, els anomenarem «causes entre parts». Una part, l'actora, introdueix la seva demanda; es cita l'altra part, s'estableix amb precisió l'objecte contenciós, les dues parts presenten les proves que creuen oportunes, i una vegada discutides, amb intervenció de perits en dret, les raons de cada una, emana la sentència. El tribunal ha actuat sobre matèria litigiosa, donant espai a la discussió entre les parts.

Els processos criminals es duïen a terme també en forma contradictòria. No obstant, la iniciativa la pren el mateix tribunal, bé perquè rep una denúncia d'un particular, bé perquè es posa en acció per compareixença davant el jutge del seu propi procurador fiscal o promotor de justícia. El mateix tribunal cerca les informacions sobre el fet denunciat i produeix així el procés d'enquesta, *processus inquisitionis* en els nostres documents. El pressumpte reu té espai per a la seva defensa en judici contradictori.

Ara bé, els notaris medievals van anomenar també *processus* altres actuacions. En primer lloc, el procés informatiu. Es notable que un redactor anònim, potser guiats pel vicari general Andreu Alfonsello, que fou actiu a la

cúria eclesiàstica de Girona cap a mitjan s. XV, i que compongué un formulari de documents per a ús de la mateixa cúria, que porta per títol *Flores omnium que expediri solent in Vicariatu Gerundensi*, reservés el nom de “procés” per a sols dos formularis concrets. Ell titula els seus models redaccionals escuetament: *Licentia postulandi* o bé *Forma tonsure*. Però en dos models de document que es troben a continuació un de l'altre, els títols són respectivament, *Processus dispensatoris matrimonialis inter consaguineos* i *Processus dispensationis super deffectum natalium*⁷.

No es tractava de judicis contradictoris, i quasi sempre que es dugueren a terme aquestes actuacions, s'hi reberen només proves testificals. Les concessions de la Santa Seu no tenien efectivitat si no s'executaven, és a dir, si no eren aplicades pel superior immediat del súbdit que havia obtingut la gràcia referida. I el superior immediat, amb autoritat judicial (d'ací que s'intitules *Nos, iudex et commissarius apostolicus*) comprovava que els motius per a obtenir una concessió determinada existien realment, i després, amb la mateixa autoritat, declarava l'aplicació de la gràcia al súbdit.

Menys caràcter processal tenien les execucions de la cúria diocesana que s'encaminaven a donar efecte a les freqüents concessions de beneficis, emanades del papa o de la seva cúria. Ací el vicari general, o de vegades, el mateix bisbe, es limiten sovint a encomanar l'execució de l'acte pontifici a un súbdit seu: un abat o un membre del capítol catedralici. Rarament es prengueren informacions. No obstant, la cúria gironina anomenà processos aquests actes de sots-delegació per complimentar una lletra executòria papal i per això els hem retingut com a tals.

Fou també costum de designar com a *Processus electionis* dues menes d'actes prou diferents. En produir-se eleccions d'abats i priors de monestirs, es recorria a l'autoritat diocesana. Aquesta havia d'assegurar-se que l'acte electiu s'havia desenvolupat amb normalitat, que l'elegit reunia condicions per a exercir el càrrec per al qual havia estat designat i que la casa religiosa electora es trobava en bones condicions d'observança. Es generava així un procés informatiu sense altra peculiaritat que la del seu objecte. Ara bé, els notaris episcopals, que coneixien com a *Decretum electionis* l'acte notarial que dona-

⁷ Arxiu Diocesà de Girona, *Flores omnium que expediri solent in vicariatu Gerundensi*, ms. del s. XV, ff. 18v-19r. Vegeu Josep M. Marquès, “Un formulari de lletres de la cúria eclesiàstica de Girona”, dins *Arxiu de Textos Catalans Antics* 10 (1991), 319-334.

va fe de la votació del futur abat o prior, quan van haver de prendre acta d'una elecció episcopal, la van intitular *Processus electionis*, encara que tingués lloc en un sol acte, i nosaltres ens atenem al vocabulari que ells usaven.

Hem inclòs també a l'inventari els quaderns de marmessories. Exteriorment són similars per la forma als processos; el seu contingut el detallarem més avall. Es tracta d'actuacions que no són dutes a terme per un notari de la cúria, sinó, gairebé sempre, pels hereus de confiança o marmessors d'un difunt, a fi de liquidar-ne l'herència. Tenien caràcter processal, en sentit d'accions successives que hem explicat anteriorment, perquè els hereus de confiança prenien inventari dels béns, feien la venda en pública subhasta dels mobles, pagaven deutes i realitzaven crèdits, i finalment aplicaven els cabals obtinguts a l'objecte establert pel testador. Sobre la seva actuació havia de recaure un decret donat pel vicari general. El caràcter judicial d'aquesta darrera intervenció va explicitar-se progressivament i arribà al seu ple desenvolupament al s. XVI.

Documents relacionats amb els processos

Encara que el present inventari es refereix als processos en paper, convé de fer referència a d'altres documents relacionats amb aquests i que poden servir de font complementària, tan en l'estudi directe dels materials inventariats com, més generalment, a fi d'il·lustrar l'exercici de la funció judicial de la cúria eclesiàstica.

¿Són processos els registres de visita pastoral? És sabut que les visites pastorals dels s. XIV-XV es van dur a terme sovint en forma de recepció d'informacions⁸. La diferència que hi ha entre una visita pastoral, on el bisbe o el seu delegat pregunten sobre el funcionament de la parròquia visitada i sobre la vida i costums de la clerecia, i adopten mesures d'autoritat amb comminació de sancions, i una causa verbal, no és molta. Amb tot, les enquestes a les parròquies no solien cloure's, en el cas que es comprovés l'existència de deficiències, amb imposicions de penes, sinó, com a màxim, amb mesures administratives, com és ara una multa. De fet, les Constitucions dels concilis Tarraconenses distingien entre el *processus inquisitionis*, complet, però laboriós i costós, i la *purgatio canonica*, que seria una mena de causa verbal o pro-

⁸ A més dels textos d'actes de visita pastoral editats a l'obra citada a la nota 6, vegeu Ch. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise à la fin du Moyen Âge (XIV^e-XV^e s.)». L'exemple du diocèse de Gérone» dins *Mélanges de la Casa de Velázquez* 19 (1983), p. 125-167, esp. 142-144.

cediment sumaríssim⁹. No és segur, a judici nostre, que l'acte de visita pastoral, que tammateix implicava jurisdicció, fos considerat un procés, i a Girona no fou designat amb aquest nom.

Actes esparsos de caràcter judicial, contemporanis dels documents que cataloguem, foren enregistrats en volums que contenien altres matèries. Així, als *Libri Notularum*¹⁰. Als registres de lletres episcopals quedaren còpies de lletres requisitòries, compulsòries i citatòries, manaments de compareixença emanats pel tribunal episcopal; als manuals notariais es transcrivieren actuacions complementàries de certes causes, com notificacions o obligacions, assumides per condemnats, de complir certes sentències. Ara bé, no coneixem al nostre arxiu registres de caràcter específic judicial. Moltes vegades les actuacions processals es troben mancades de la seva clausura lògica, la sentència; tampoc posseïm registres de sentències ni enregistraments de sentències als manuals de la cúria. Únicament disposem d'uns registres d'imposició de penes a clergues que complementen la perspectiva que no pot obtenir-se des dels processos sobre el control portat des de la cúria diocesana sobre la vida i costums dels preveres¹¹. En resum, doncs, la documentació complementària

⁹ Es llegeix al concili de Lleida de 1229, cap. III, "De correctione subditorum": "Et cum ad ipsos [prelatos] clamosa insinuatio pervenerit, si ad inquisitionem descendere comode non valeant, pro eo quod processus ille plerumque plurimum habeat laboris et dispendii, multaue diffugia, saltem purificationem indicant canonicam sollempniter faciendam, in qua qui defecerit canonice puniatur". Vegeu-ne el text a Concilis provincials Tarraconenses, introducció i traducció de Josep M. Marquès, Barcelona, 1994 (Clàssics del Cristianisme. 50bis), p 92.

¹⁰ "Processus pensionis imposite auctoritate apostolica" a *ADG_Notularum 1427-1452* (G-66), ff 38-44; "Processus domini P. Tallada" (provisió pontifícia d'un benefici), *Ibid.*, ff 69-73.

¹¹ Els registres referents a imposicions de penes als clergues, que no sempre han estat descrits amb precisió, constitueixen un grup en tres sèries diverses pel seu contingut.

a) *Obligaciones clericorum et impositionum penarum ratione excessum inventorum in inquisitionibus visitacionum*. Pertanyen a la sèrie els volums I (1335-1363), antigament C 57; II (1363-1365), quadern senzill; III (1366-1384), antigament C 62; IV (1384), quadern senzill; i V (1385-1429), antigament T 195. S'hi anoten imposicions de penes fetes pel bisbe i pel visitador, i, des de 1353, també pel procurador fiscal del bisbe, el primer dels quals fou el clergue Guillem de Roca. També s'hi anoten promeses que fan certes clergues de sotmetre's a pena de presó o pagament de certes quantitats. Aquestes promeses poden ser absolutes, o bé condicionades, en cas que tornessin a ésser trobats en relació sospitosa amb una dona determinada, de la qual es fa el nom.

b) Reconeixements de penes. Un registre. 1336-1376, deteriorat als darrers fulls, que antigament portava la signatura C 58. Conté escriptures de deutor, atorgades per clergues que es reconeixen deutors al bisbe de quantitats determinades per causa de penes recaigudes sobre ells en ferm. Després de l'escriptura s'hi anota correntment qui va satisfer la quantitat deguda.

c) Registres de remissions de penes. La sèrie inclou: I (1345-1364), antic C 60; II (1364-1370), antic C 61; III (1370-1383), antic C 83; i IV (1383-1555), antic C 64. Són lletres episcopals que comuniquem a un clergue que ha recaigut sobre ell una pena en ferm, i que se li commuta "in certam pecunie quantitatem", quantitat que els documents no especifiquen.

dels processos medievals és al nostre arxiu abundant i de localització no massa fàcil.

Els processos comencen a finals de s. XIII. ¿Pot documentar-se una activitat judicial diocesana anterior? Ja al s. IX els bisbes prenen part als malls públics¹². Dels s. XI-XII coneixem l'existència de jutges episcopals, com el Pere que actua el 1107 i Miró, documentat en 1154, encara que no ens sigui possible determinar el procediment que seguien en el despatx de les causes¹³. Posseïm sentències des de ben entrada la segona meitat del s. XII, i abunden les des s. XIII¹⁴; aquests documents, que s'encapçalen amb la fórmula *Cum esset contentio inter N. et N.*, contenen ja un resum de les proves practicades i de les al·legacions presentades; són, per tant, el precedent immediat dels documents processals que inventariem ací. La comparació entre uns i altres ajuda a determinar l'evolució de les escriptures judicials entre els segles XIII i XIV.

La cúria judicial diocesana

Són insuficients les dades que posseïm en l'actualitat per delinear un organigrama de les persones que intervenien als processos i per explicar les seves mútues relacions. Basten, amb tot, per constatar un cert nivell d'organització que ulteriors investigacions hauran d'aclarir.

El jutge ordinari és el vicari general, que sovint porta el nom d'oficial. La seva cúria s'anomena correntment *curia officialatus*. No és infreqüent que els vicaris generals siguin dos, i que intervinguin indistintament a les causes; cap al s. XV, però, devia produir-se una especialització d'un dels vicaris en els afers contenciosos, que es posa de manifest en la continuïtat dels noms dels jutges (Pere de Llasera, Andreu Alfonsello o Galzeran Albanell). Extraordinàriament, el mateix bisbe presideix actuacions judicials (p. e. núms. 18 i 24).

¹² *Cartoral, dit de Carlemany, del Bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, ed. Josep M. Marquès, Barcelona, 1993, núm. 3 (a. 841), 9 (a. 881), 12 (a. 888).

¹³ JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de la Mitra*, Girona, 1984, núms. 25 i 50. En aquestes escriptures els jutges actuen ordenant manifestacions jurades de testaments.

¹⁴ JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins*, cit., núms. 56 (any 1176), 58 (a. 1180), 83 (a. 1208), 102 (a. 1218), 106 (a. 1220), 113 (a. 1223), 117 (a. 1225) *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, ed. Josep M. Marquès, Barcelona, 1993, núms. 343 (a. 1181) i 464 (a. 1245).

Per a les baronies de la Bisbal, Ruplà i Sant Sadurní hom nomenava un jutge laic amb jurisdicció per a les causes civils i criminals de la jurisdicció temporal¹⁵. Li era vedat d'immiscir-se en afers de caràcter espiritual i el nomenament era vitalici.

Vitalicis eren també els notaris. El seu càrrec s'estenia no sols a la confecció d'escriptures autèntiques, sino també a *alias scripturas publicas supra quibuscumque iudiciorum actibus, civilibus et criminalibus (...) litteras, acta, testium attestaciones, sententias, processus et quascumque scripturas dicte nostre curie*¹⁶. Les constitucions de Tarragona prohibien que per l'exercici de funcions judicials el vicari general pogués rebre cap mena de remuneració¹⁷; en canvi, era lògic que el notari percebés unes quantitats, almenys a títol de despeses. De fet, no obstant, els ingressos del notari eren tan consistents que podia satisfer al bisbe quantitats de l'ordre de 300 sous a l'any¹⁸ en concepte de cens, i encara pagar-se uns auxiliars als quals donava vida, habitació i un salari de 50 a 60 sous anuals¹⁹. A aquests auxiliars corresponia la confecció i custòdia de les escriptures, que eren guardades a casa del mateix notari.

¹⁵ ADG, Notularum 1320-1322 (G. 3), ff 135v-136v, nomenament de Bernat de Llapart, jurista de la Bisbal, com a jutge, "ad regendum, tenendum et gubernandum officium iudicatus", dels castells de la Bisbal, Ruplà i Sant Sadurní, de 25 de maig de 1322.

¹⁶ ADG, Notularum 1323-1324 (G-4) ff 110v-111r; nomenament que fa el bisbe Pere de Rocabertí de Bernat Ferrer, clergue tonsurat (i autoritzat a casar-se) com a notari públic "officialatus nostri ville Castilionis". Se li concedeix també "scribaniam omnium et singularum comissionum que per nos seu officialem nostrum Gerunde facte fuerint, ut quibuscumque iurisperitis seu aliis quibuscumque personis degentibus infra villam Castilionis super quibuscumque causis seu iudiciorum actibus, vel etiam testium receptionibus, dependentibus ex commissionibus supradictis", expressions que suposen que el notari era el funcionari permanent de l'oficialitat de Castelló, del qual els jutges comissaris podien ésser nomenats en cada cas. El nomenament data de 25 abril 1324.

¹⁷ Concili de Tarragona, 1245, cap. VI: J. M. Pons Guri, "Els concilis tarraconenses de la primera compilació", dins *Analecta Sacra Tarraconensia* 48 (1975), p. 47.

¹⁸ ADG, Notularum 1324-1325 (G-5) f 79r; García d'Isava i Martín Lope, procuradors del bisbe Pere d'Urrea, firmen a Pere Ferrer, notari de la cúria de l'oficialitat, rebut de tres-cents sous bar. que aquest havia de satisfer "pro censu seu pensione officii notarie curie supradicte".

¹⁹ ADG, *Notularum 1324-1325* (G-5), ff 92v-93r i 95v-96: El notari de la cúria lloga Guillem Benaula, clergue natural de Sant Andreu Salou per dos anys, a fi que li escrigui escriptures, a sou de 50 sous el primer any i 60 el segon. "et etiam teneamini michi providere per totum dictum tempus in comestione et potu condecenter in sanitate, et per octo dies in qualibet egritudine in hospitio vestro, vel pro illis octo diebus. IIII. solidos, prout ego duxero eligendum", diu el contractat. L'escriptura és del dia 7 de gener de 1326. El dia 10 següent, el mateix notari contractava un altre auxiliar, evidentment menys capaç, ja que li donava 10 sous el primer any i 20 el segon, a més d'aliment i sostre.

Es troba també a la cúria episcopal un *officium sigilli*, el titular del qual segella *bene et occurrerint sigillanda*²⁰. La seva retribució era establerta per consuetud. Del text del nomenament que hem extractat en consta sense ambigüitats que era competent també en matèries judicials; no obstant, no estem en condicions d'assenyalar exactament la diferència de funcions entre ell i el notari.

Des de 1352 es documenta l'actuació d'un procurador fiscal que s'ocupa dels delictes de clergues a fi de castigar-los amb imposició de multes. Així i tot, aquest oficial prefereix la via administrativa a la judicial, tot i intervenir alguna vegada en la imposició de penes de presó a preveres convictes de faltar a les lleis canòniques. En la instrucció de les causes, hem comprovat que una vegada el fiscal es va servir de saigs de la cort reial de Girona per aplicar turment a un prevere²¹; no n'hem trobat cap més exemple, tot i que de saigs en tenia tan l'oficialat de Girona com el de Castelló.

Aquesta és la darrera dada a esmentar; l'existència d'un oficialat a Castelló d'Empúries, durant els s. XIV i XV, que només coneixem indirectament a través del notari que l'havia de servir, que tenia responsabilitats de caràcter judicial, i de qui no ens consta ni el territori sobre el qual era responsable, ni la relació de subordinació envers la cúria diocesana²². En donem coneixement, tot i no haver trobat actuacions processals procedents d'aquest òrgan jurisdiccional, per a suggerir així la necessitat de recerques més aprofundides.

ELS PROCESSOS DE LA SÈRIE GENERAL

Entre les peces inventariades en aquest grup, poden trobar-s'hi excepcionalment algunes que no procedeixen de la cúria episcopal (p. e., núms 119, 229). També hi hem inclòs peces que semblen haver-ne format part com a documen-

²⁰ ADG, *Notularum 1325-1328* (G-6), f 9. Amb data de 22 de febrer 1326 el bisbe Pere d'Urrea, per renúncia de Ramon de Beuda, antic titular de l'ofici, nomena Francesc de Juià, titular de l'*officium sigilli curie officialatus nostri Gerunde*.

²¹ ADG, *Manuale vicariatus 1417-1421* (D 182); el dia 30 de juliol de 1418, Joan Soler i Pere Duran, saigs de la cort reial de Girona, firmen rebut a Francesc Vilar, prevere, procurador fiscal del bisbe, de tres florins d'or d'Aragó *pro ponendo questionibus et tormentis discretum Antonium Montaner presbiterum, rectorem accliesie sci. Juliani de Monte, apud curiam ecclesiasticam Gerunde inculpatum de fabricando falsam monetam*.

²² Vegeu el document resumit a la nota 16. També, *Manuale vicariatus 1424-1427*, f 65.

tació accessòria i que per si mateixes no tenen caràcter processal. Prescindint d'aquests elements, creiem oportú cridar l'atenció sobre la distribució cronològica i temàtica de les escriptures processals i sobre el seu contingut.

El ritme de l'activitat judicial

El primer fet que s'observa en examinar el conjunt dels processos conservats és la seva desigual distribució a través del temps. Agrupant les causes per decennis es pot constatar que a èpoques d'intensa activitat judicial n'haurien seguit d'altres de les quals a penes posseïm documentació

Període	Núm. causes.	Període	Núm. causes
-1300	5	1401-1410	7
1301-1310	13	1411-1420	9
1311-1320	26	1421-1430	7
1321-1330	74	1431-1440	8
1331-1340	112	1441-1450	9
1341-1350	34	1451-1460	4
1351-1360	24	1461-1470	16
1361-1370	23	1471-1480	65
1371-1380	5	1481-1490	49
1381-1390	5	1491-1500	45
1391-1400	8		

La tendència cap a l'estabilització del nombre de causes que es manifesta cap a finals del s. XV és la que continuarà al s. XVI. Tenim ja catalogats uns 500 processos que daten dels anys 1500-1600. És possible que el nombre creixi una mica quan l'exploració arribi a ser exhaustiva. En l'estat actual de catalogació es pot constatar que la mitjana d'actuacions del tribunal eclesiàstic durant el s. XVI va ser d'unes 50 per decenni, no massa diferent de la mitjana dels tres darrers decennis del s. XV.

¿A quines causes cal atribuir l'hiatus que observa entre els anys 1371 i 1460? Pot pensar-se en destruccions, causals o intencionades, de documents. Tal volta la cúria actuà menys a través del procediment judicial; aquesta observació en allò que concerneix les causes criminals contra clergues. Per a altres

menes de processos ¿existeix una correlació entre els conservats i els realment actuats? ¿Poden els documents conservats ser un termòmetre indicatiu de la conflictivitat eclesial d'una època determinada?

Si s'haguessin conservat registres de compareixences o de sentències, seria possible de respondre amb fonament aquestes preguntes. No essent així, queda camp obert a les hipòtesis. Una és que del temps d'aridesa documentària n'han romàs causes de contenció amb el poder civil, que devien conservar-se amb major cura per l'interès institucional que tenien, superior al que podien oferir documents que al capdavant només afectaven persones particulars. També es pot hipotitzar que el mateix període enregistrà absències de bisbes, els desordres inherents al Cisma d'Occident i guerres; els mateixos possibles querellants s'animarien menys en aquestes circumstàncies a ventilar a la cúria aclesiàstica qüestions que més aviat es devien solucionar en forma negociada si no es procedia, com altres vegades ha passat, a considerar com de dret les situacions de fet.

Deixant de banda les hipòtesis, almenys és segur que cal prudència per treure conclusions del fet que ens disposem a analitzar; l'evolució dels tipus de causes conservades al llarg del període considerat. Per a aquest fi hem dividit els s. XIV-XV en tongades de durada desigual, agrupant en un sol els dos períodes de cinquanta anys que separen el 1350 del 1450, a causa de la menor abundància de processos que daten d'aquest temps. Conservem, així 265 documents anteriors al 1350, 115 situats entre el 1351 i el 1450, i 179 actuats entre el 1451 i el 1500.

Tipus de processos; les causes criminals

La distribució de causes criminals és com segueix:

	-1350	1351-1450	1451-1500
Clergues: violència	30	4	
robatori	6	2	
celibat	7	2	
altres	9	1	
Religiosos: vida i costums	8	7	1
Laics: violència	15	3	
Causas de fe	4	1	
Totals	79	20	1

El conjunt dels processos criminals, entre els quals es compten algunes informacions preses que no ens consta que arribessin a l'estadi de discussió contradictòria, constitueix aproximadament un 20 % del total de processos. No es pot dir, per tant, que el tribunal episcopal donés preponderància a l'activitat promoguda pel fiscal. Més aviat cal reconèixer que, a mesura que passen els anys, aquesta sembla disminuir. De fet, el fiscal, documentat des de 1352, preferia la via administrativa per a la imposició de penes als clergues. L'estudi dels *Libri impositionum poenarum*, al·ludits més amunt, ens porta a creure-ho així. Disminuïren els desordres a reprimir, i augmentà en canvi la discrecionalitat episcopal en la forma de tractar-los²³.

D'una reacció contra la llibertat del prelat envers la seva pròpia cúria en va néixer l'ordenació donada el 1449 pel bisbe Margarit²⁴. La narrativa de la forma de 1449 suposa que el prelat era fàcil en deixar-se influir per prec i recomanacions, i que els «delats, malfeytors i crimosos» sortien massa aviat de la presó, a judici del fiscal. El bisbe ordenà que «dessi avant totes les acusades, fets e actes fischals sien ramesos a prosequicio, determinacio e conexensa de son official ecclesiastich de Gerona, o de son portantveus o lochtinent, ab consell empero de un dels advocats fischals de la cort ecclesiasticha». És fàcil d'imaginar que els funcionaris judicials del prelat es manifestessin una mica escèptics davant una ordre que el mateix superior que l'establia podia revocar: per això s'afegeix: «Lo dit senyor bisbe promet e iura que ell dels affers fischals dessus dits no s'entremetra ne empexara lo dit official o son lochtinent o portantveus ne lo dit procurador fischal en los dits affers e negocis fischals ...». Si l'ordre prelatícia va tenir eficàcia, no ho sabriem dir; tampoc seria estrany que aital reforma, com tantes altres proposades i establertes durant el s. XV, hagués quedat com a mer bon propòsit.

Dins la categoria de violència, la més abundant del grup, hi incloem bregues, agressions físiques, baralles i bandositats. Junt amb els robatoris, constitueixen un aspecte existencial de la clerecia que a judici nostre no ha

²³ Un sumari recompte de les penes imposades segons el primer registre d'imposició de penes, dóna els següents nombres: 1335, 38; 1336, 68; 1337, 32; 1338, 11; 1339, 26; 1340, 22; 1341, 31; 1342, 16; 1343, 48; 1344, 22; 1345, 25; 1346, 62; 1347, 72; 1348, 39; 1349, 6; 1350, 2; 1351, 1; 1352, 14; 1353, 15; 1354, 50; 1355, 33; 1356, 48; 1357, 15; 1358, 40; 1359, 12; 1360, 18; 1361, 0; 1362, 20. Per interpretar aquestes xifres cal tenir en compte que depenien no sols del nombre de situacions irregulars existent, sinó també del ritme de visites practicat. Des de 1352 l'existència d'un fiscal que procedeix al marge dels actes de visita fa créixer el nombre de penes imposades.

²⁴ Donem aquesta disposició en apèndix.

estat prou pres en consideració. Una part de les causes de violència contra laics són de «sacrilegi», és a dir, per agressió física a clergues; també n'hi ha per atemptats contra jueus (nums. 20, 119). Degué ser freqüent al s. XIV l'ús de la força física per dirimir diferències, i és fàcil de deduir-ne el clima general d'agresivitat i d'inseguretat que havia de regnar, no massa present als estudis sobre l'època.

Les deficiències de l'observança del celibat han estat destacades ja a través de l'estudi d'actes de visita pastoral²⁵ i necessitaran encara reflexions més detallades. Alguns dels processos de religiosos s'hi refereixen també, encara que no tots.

Contenciosos eclesiàstics

Anomenem contenciosos eclesiàstics no aquelles causes que tenen eclesiàstics com a actors o convinguts, sinó aquelles que versen sobre matèria específicament eclesiàstica, pròpia de l'anomenada "jurisdicció espiritual". Moltes causes de deutes, per exemple, que nosaltres sumem amb les contencioses civils, ventilen manques de pagaments de pensions a un benefici eclesiàstic. La institució beneficional és certament eclesiàstica, però no el fonament de l'obligació a satisfer. El grup així delimitat inclou un 15 % de les causes de l'inventari

	-1350	1351-1450	1451-1500
Matrimonials	4	1	2
Beneficials	13	7	10
Obligacions de beneficiats	5	2	7
Drets d'esglésies	8	4	3
Drets rectorals	8	-	-
Totals	38	14	22

Certament, els beneficis foren objecte de freqüent disputa; les previsions pontificals reiterades, les permutes arbitràries, les discussions sobre el

²⁵ Ch. GUILLERÉ, "Les visites pastorales...", op. cit, pp. 146-147. Per Barcelona, Martí Bonet, *Processos*, cit., p. 28-31.

dret de presentació o patronat, hi donaren peu, així com l'assignació de les rendes en període de vacant de la prebenda.

La duplictat dels curats a cada parròquia (domers, o domer i sagristà), és de vegades ocasió de conflicte sobre les respectives obligacions (p. e., núms. 143, 169); en alguns casos el nou beneficiat pledeja contra el seu antecessor per considerar que per culpa d'aquest s'ha deteriorat la casa benefical.

Els drets d'esglésies a què al·ludeixen els processos que hem agrupat sota aquest concepte són quasi sempre drets funeraris, posats en qüestió per religiosos (p. e., núm. 308) o per monestirs (p. e., núm. 457). És notable, en canvi, que només en el primer període es troben reclamacions de drets rectorals contra els propis feligresos per demanar-los «menjars» (núms. 7, 26, 179) o prestacions de blat (núms. 213, 232), com el «blat de les vigílies»²⁶. Sabem per altres fonts que no és ara el cas de detallar, que després del 1350 semblants prestacions en espècie continuaren essent vigents.

Contenciosos civils

El total de les causes contencioses civils comprèn ben bé el 40 % de les que hem inventariat. La distribució de la seva temàtica és com segueix:

	-1350	1351-1450	1451-1500
Contractes	3	1	1
Dret de propietat	8	-	1
Administració	5	-	5
Tasques, prestacions en espècie	10	-	15
Successions ¹⁷	6	13	
Pensions de censos	2	2	25
Deutes en genera	12	13	53
Ferances	3	-	6
Totals	69	12	119

²⁶ El «blat de les vigílies» esmentat al procés núm. 213 és segurament una prestació per a finançar sufragis; el 1305, el bisbe de Barcelona, visitant l'església de Calders, rebia declaracions en el sentit de que *quando solvitur frumentum pro vigiliis* el rector devia *celebrare missam pro animabus parentum illorum qui solvunt* (Martí Bonet, *Processos*, cit, p. 90).

El tribunal eclesiàstic podia procedir en matèria secular quan els litigants eren persones eclesiàstiques o súbdits eclesiàstics per raó de senyoria. És indubtable que als tribunals locals de jurisdicció eclesiàstica, com la Bisbal, Rupià o Sant Sadurní, es ventilaren moltes causes pròpies del que aleshores s'anomenava «jurisdicció baixa»; no han arribat fins a nosaltres. Eren pròpies dels jutges de baronia, però serien presumibles apel·lacions des de la cort local a la del vacari general. No n'hem trobat i per aquest motiu ens és desconeguda l'activitat d'administració de justícia practicada als llocs de senyoria episcopal.

Pel que fa a les successions, incloem en un grup únic les reclamacions de llegats testamentaris concrets i les causes de marmessories, sobre le realització de tota una herència. Sobre aquestes darreres es tindrà en compte l'àmplia activitat curial a l'entorn de la realització de les marmessories que expossem més avall. Si en nom del bisbe es supervisaven gran nombre d'execucions de darreres voluntats, no és estrany que el seu tribunal intervingués en cas d'execució insatisfactòria.

No sempre hem pogut precisar si els deutes que eren pledejats consistien en quantitats singulars o bé si en algun cas es refereixen a prestacions periòdiques, en espècie o en metàl·lic. En tot cas, hom sap bé que les rendes d'aquestes menes, fossin tasques, censos, censals, violaris o similars, eren la forma corrent de fer rendir els capitals, eclesiàstics o seculars. De 1451 a 1500, entre deutes de prestacions periòdiques i deutes singulars s'originen ben bé 90 causes, equivalents al 60 % de totes les actuacions del tribunal eclesiàstic en aquest lapse de temps. Crisi econòmica generalitzada o desordre social; l'amplitud del fenomen invita a aproximar-s'hi per descobrir-ne les causes.

Quan el titular de l'obligació no la satisfieia, calia executar aquells que en el contracte s'havien presentat com a garanties o fermances. Les causes contra fermances, encara que no siguin moltes, són significatives. A mesura que avança el segle XIV, disminueixen els processos sobre drets de propietat; aquests havien estat escripturats i capbrevats abundantment durant la primera meitat de la centúria, de forma que el marge de dubte possible era després sensiblement reduït.

Altres processos

Totes les classificacions resulten defectuoses. A la nostra no sabríem on situar amb precisió el procés de traspàs dels béns dels templers (núms. 14, 17,

47), ni la publicació de la deposició papal de l'emperador Lluís de Baviera (núm. 82). Tampoc hem comptabilitzat meres gestions d'apel·lació, recusacions del jutge (núms. 97, 128) o querelles contra aquest, acusant-lo d'haver perjudicat injustament una part (núm. 241). Ens cenyim, doncs, a causes d'immunitat eclesiàstica i a les que es refereixen a la jurisdicció senyorial.

	-1350	1351-1450	1451-1500
Immunitat	8	23	2
Jurisdicció senyorial	16	2	1
Terços i foriscapis	11	1	2
Delmes	5	3	7
Directa senyoria	5	2	2
Informacions	6	5	7

El grup més consistent de causes conservades es refereix a col·lisions de la jurisdicció del bisbe amb la d'autoritats seculares. El dret canònic sostenia com a principi general la immunitat eclesiàstica, per la qual l'Església era exempta de la jurisdicció civil, exempció que en certes ocasions fou concedida o reconeguda pel poder reial²⁷.

A la província eclesiàstica *Tarraconense* s'invocaven com a base legal dels processos d'immunitat i exempció les «Constitucions de Tarragona» (p. e. núm. 91), és a dir, els decrets conciliaris de la província donats contra els invasors dels béns eclesiàstics, i contra els qui volguessin portar persones eclesiàstiques al fur secular²⁸.

En la pràctica, durant el període comprès al present inventari de processos, s'arbitraren mitjans generals de coordinació entre els tribunals seculares

²⁷ Així Jaume I concedí el 1257 que els homes de senyoria eclesiàstica no haguessin de pledejar a la cort reial de Besalú, privilegi que fou ratificat per Alfons III; MARQUÈS, *Pergamins*, cit., núms. 226 i 448.

²⁸ Concilis de 1246, cap III; 1274, cap IV; 1294, cap II; 1330, cap XX; PONS GURI, *Constitucions*, cit, pp 62, 92, 115 i 150. Sobre la immunitat dels clergues pot veure's els concilis de 1229, cap XXVII; 1293, cap II; 1330, cap XLII; PONS GURI, op. cit., p. 24-25, 110 i 162.

i els eclesiàstics²⁹ i es concordaren, a Girona mateix, pactes avantatjosos per a la jurisdicció eclesiàstica³⁰. Per aquest motiu la documentació processal constitueix només una part de les fonts a tenir en compte per conèixer detalladament el procés d'afirmació de les immunitats. Hi són representats abundantment els contenciosos entre la senyoria episcopal d'Ullà i la baronia reial de Torroella de Montgrí (núms. 252, 311, 314-315, 327, 337-338, 356, 364), les exigències d'immunitat personal per als clergues (núms. 279, 287, 323, 348), clergues que de vegades eren lliurats sense dificultat per la potestat civil a l'eclesiàstica (núms. 30, 275), les protestes contra l'impost del coronatge³¹ i altres exigències fiscals (núms. 247, 334) i la llarga contesa sostinguda a Girona a fi que els notaris de la cúria eclesiàstica poguessin continuar autoritzant escriptures públiques de tota mena (núms. 269, 332)³².

Abunden també els plets sobre drets senyorials, com són la condició d'home propi (núms. 160, 166, 289, 328), el dret dels pagesos a tenir alous (núms. 71, 110), o la protesta d'homes de senyoria eclesiàstica contra talles excessives imposades pels seus senyors (núms. 19, 157). Els veïns de Banyoles pledegen per les seves llibertats (núm. 162) i els de la vila de la Bisbal, amb els forans del mateix lloc per a establir unes ordinacions comunes (núm. 360). Sovint els drets senyorials es fonamentaven en la consuetut, i la imprecisió dels costums havia de facilitar que generessin més conflictes; el seu estudi haurà d'ajudar a conèixer millor la realitat de les institucions pròpies del feudalisme. El bisbe, per la seva part, era senyor dels delmes del bisbat que

²⁹ J. M. MARQUÈS, "Tribunals peculiars eclesiàstics-civils de Catalunya. Les Contencions i el Breu", a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, t. II, p. 381-392, particularment pp. 382-383, amb referència a la concòrdia entre la reina Leonor i el cardenal de Comenge de l'any 1372.

³⁰ Vegeu, per exemple, a ADG *Notularum* 6, f 44 un exemple de veguer de Girona que es sotmet a penitència pública per haver empresonat l'abat de Sant Feliu de Guíxols. La fórmula de jurament dels veguers, per la qual prometien respecte a la immunitat eclesiàstica, ha estat editada per G. ROURA, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25-II (1981), p. 369-371.

³¹ MARQUÈS, *Pergamins*, cit., núm. 1311.

³² M. T. FERRER MALLOL, *Notariat laic contra notariat eclesiàstic. Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1347-1380)* a Colegio Notarial de Barcelona. Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos. V. Miscelánea en honor de Josep M. Madurell y Marimon, Barcelona 1977, p. 19-34; a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25 I (1979-1980) p. 167-236.

percebién generalment laics: amb la guerra civil catalana del s. XV hagué de procedir contra alguns perceptors que no volien reconèixer el seu alt domini³³.

De les set informacions rebudes després de 1450, quatre són sobre fets presumptament miraculosos (num. 370, 374, 455 i 498), i encara hi manca la confessió judicial de Miquel Noguer, que declarà haver tingut una visió de la Mare de Déu a la que aleshores era ermita del Collell³⁴; són indicis d'un temps de tensió espiritual que no ho fou només per a la diòcesi gironina.

Estructura de les causes

Atès que a les col·leccions documentals s'han editat relativament pocs processos, i encara potser d'estructura i contingut relativament excepcional, pensem que és bo d'indicar l'estructura normal de les causes, condició prèvia per conèixer el tipus d'informació que s'hi pot trobar.

a) El títol. Fins cap al 1330, el títol dels processos ocupa només la primera ratlla de la primera plana, que és escrita de dalt a baix. Després es reserva ja tota la primera plana per a indicar els noms de les parts, dels seus procuradors, i del jutge. El nom del notari, en canvi, no hi constarà sistemàticament fins cap al final del s. XV.

b) Compareixença. La primera peça del procés és la compareixença redactada sovint en estil directe: *Coram vobis, honorabili N., vicario generali el officiali, comparet N.in causa que duci speratur cum N.* La compareixença és essencial, perquè en ella es contenen els noms de les parts actants i la data. Si, com passa algunes vegades, s'ha perdut el primer full del procés, sovint és difícil fins i tot de datar-lo, perquè les sessions següents poden encapçalar-se amb la menció el dia i del mes, però normalment s'omet l'any, remetent al principi. Tot es suposa dit; les actuacions posteriors a la compareixença les fan el *dit* jutge, el *dit* actor o el seu procurador, en la *dita* data.

Eventualment el procés pot començar amb la compareixença no de la part actora, sinó de la convinguda; això succeeix quan la part actora ha obtin-

³³ Santiago SOBREQÜÉS, «L'afer dels delmes de Girona durant la guerra civil catalana de 1462-1472», dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona 1965, p. 625-649, reimprès a Santiago SOBREQÜÉS - J. SOBREQÜÉS, *La guerra civil catalana del s. XV*, II, Barcelona 1973, p. 193-207.

³⁴ Ed. per L. CONSTANS, *Historia de Santa María del Collell*, Malgrat 1954, p. 87-90.

gut del tribunal lletres citatòries. El convingut aleshores presenta la citació que es transcriu, i que té la funció que normalment acomplia la cèdula de petició.

c) Cèdula de petició. La part actora presentava al tribunal l'objecte de la seva petició en un petit tros de paper on era expressat en forma sumària. Els notaris solien estalviar-se de transcriure-la; es limitaven a plegar-la i a intercalar-la entre els seus fils que fixaven els fulls del primer quadern. No poques cèdules, assegurades de forma tan precària, han abandonat el seu lloc i deixen una llacuna prou difícil de cobrir.

d) Interrogatoris. Els advocats presentaven al tribunal interrogatoris per a les parts o per al reu. Les preguntes són numerades, i s'encapçalen amb el verb llatí *Ponit*. Les respostes dels testimonis solen escriure's sense reproduir la pregunta, amb simple referència a la numeració d'aquesta.

e) Deposicions testificials. Són el nucli principal dels processos, i moltes vegades l'únic element que n'ha quedat. Ben sovint, l'escrivà abandona en aquests moments el llatí que sempre havia usat, i reproduïx literalment les expressions en català dels interrogats. És freqüent, també, que els testimonis no acudeixen davant el tribunal, sinó que, a causa de la distància del seu lloc de residència, aquest disposi que un comissionat els prengui declaració sense obligar-los a traslladar-se.

f) Sentència. Hem d'advertir que són molts els processos on manca la sentència, i aquesta tampoc és transcrita als registres de la cúria. De moment, no coneixem mitjans per remeiar aquesta deficiència.

Interès històric dels processos

Directament els processos resulten útils per a precisar algunes distàncies que existeixen entre la llei i la vida; en el nostre cas, entre les estructures i les persones i la societat. La forma contenciosa fa descobrir, a més a més, els indrets conflictius de la vida social del bisbat, de la clerecia, de les parròquies i beneficis, de la senyoria episcopal en relació amb el poder secular, i de les relacions de prestació de rendes i serveis, en les causes de reclamació de deutes.

Indirectament són una mina inacabable de referències lingüístiques, anecdòtiques i vitals; peces despreses del mosaic social, que cal reinserir en el seu lloc per recrear el quadre vivent de la realitat epocal i social on van néixer.

Des del jutge, en el seu temps, fins a l'historiador actual, sempre és necessari de llegir amb sentit crític les deposicions testificials i les argüïcies dels

professionals del dret; per més que juressin abans de prestar declaració, els testimonis podien dir mitges veritats o sostenir fets falsos. Més amunt hem cridat l'atenció sobre la possibilitat que no tinguem més que una part molt petita dels documents que realment es van produir. La utilització dels processos té, a més a més, el límit de tractar-se exclusivament de casos-límit que arriben a coneixement de l'autoritat. Que els processos sobre robatori, per exemple, es concentrin en un temps determinat, pot dependre no sols de l'aleatòria conservació dels papers, sinó també del fet que les institucions judicials hi prenguessin cartes, per iniciativa pròpia o per denúncia presentada. Les extrapolacions que puguin fer-se, tant si es basen en l'argument *ex silentio*, com si, al contrari, suposen l'existència de fets no documentats, hauran de comptar amb bases indicials sòlides.

PROCESSOS DE CONFIRMACIÓ D'ELECCIONS

De les 67 peces d'aquesta mena que recensionem, se'n troben cinc que no tenen caràcter informatiu, sinó que constitueixen el mateix acte d'elecció; són les eleccions episcopals de Bernat de Vilamarí (núm. 551) Berenguer d'Anglesola (núm. 579), Francesc de Blanes (núm. 590), Roger de Cartellà (núm. 605) i Berenguer de Pau (núm. 615). Aquests documents són encapçalats amb el títol de *Processus electionis...*, i per això entren al nostre recull.

Bernat de Vilamarí fou elegit per a la mitra de València el 1288. Malauradament aleshores la seu metropolitana de Tarragona era vacant, i el capítol catedralici es negà a acceptar l'elecció dels canonges valencians que havia d'aprovar³⁵. El bisbe electe s'encaminà a la cúria pontifícia a defensar els seus drets; el Papa Nicolau IV, després de constatar la impossibilitat d'instal·lar-lo a València, el compensà amb el bisbat d'on era natural. Era la primera ocasió en què Girona tingué un bisbe nomenat pel pontífex romà. Durant els segles XIV i XV s'alternaren els nomenaments pontificis—negociats amb els monarques de casa amb ràpides eleccions fetes pel capítol catedralici de Girona, que algunes vegades aconseguí d'instal·lar el seu candidat i reafirmar la perduració del seu dret. Només en temps dels reis dits Catòlics, amb el títol jurídic del patronat

³⁵ MARQUÈS, *Pergamins*, cit., num. 427-428 i 430-431.

reial, el dret de triar la persona que havia de regir la diòcesi passà al monarca i als seus funcionaris, que l'han exercit fins ben entrat el s. XX.

Pel que fa a la confirmació episcopal d'eleccions d'abats i abadesses, priors i prioros, atenent a la freqüència de les intervencions documentades als monestirs, es pot constatar que uns registren intervencions abundants, d'altres, esporàdiques, i alguns les coneixen només de forma excepcional.

Abundants són les confirmacions d'elecció de la canònica agustiniana de Sant Martí de Girona (6), de les benedictines de Sant Daniel (6, amb altres peces que es troben a la sèrie general de processos), i de les canonesses agustines de Bell-lloc³⁶ establertes a Peralada (5).

Intervencions reiterades poden considerar-se les que tingueren lloc a Ullà (3), Roca-rossa (3), Banyoles (3), Sant Llorenç del Mont (3), Sant Pere Cercada (3), Santa Maria d'Olives (2), el Roure de Llers (2), Vilanera (2), Colera (2) i Vilabertran (2).

Amb un sol document per cada casa consta de confirmacions d'elecció realitzades a Sant Miquel de Fluvià³⁷, Breda, Santa Maria de Lledó, Calonge, les agustines de Sant Nicolau de Camprodon³⁸ i les puel·les de Barcelona.

Per tant, no consta que correguessin al bisbe els monestirs de Sant Feliu de Guíxols, Sant Pere de Besalú, Sant Pere de Rodes, Sant Pere de Camprodon³⁹ i Santa Maria de Besalú.

Una vegada més, els fets documentals demanen prudència en la seva interpretació. Cert que no hi ha diferències inportants—atenent-nos als processos ací inventariats—ni entre els monestirs benedictins i els agustinians, ni entre els segles XIV i XV, ja que la meitat aproximada dels processos pertany

³⁶ J. M. Marquès. "Set cenobis femenins d l'Empordà", dins *Estudis del Baix Empordà* 15 (1995). 69-100.

³⁷ Cal afegir al núm. 558 de l'inventari el procés de confirmació d'elecció d'abat de Sant Miquel de Fluvià de 1320-1321; MARQUÈS, *Pergamins*, cit., num. 850-851.

³⁸ Sobre el monestir de Sant Nicolau d'agustines de Camprodon, recollim la informació de *Viage Literario* XV, p. 109: "En la montaña sobredicha, o puig de las reliquias, había antes un convento de monjas, titulado de San Nicolás, las cuales fueron traídas a Peralada y se incorporaron con las que hay allí. Esta noticia tengo en mis apuntes: mas no hallo de donde la saqué. Sólo me viene a la mano la nota de que en 1332 la priora de aquellas religiosas, llamada Sclaramunda Molina, prestó obediencia canónica al obispo de Gerona". El nostre procés num. 589 mostra que la unió de les agustines de Camprodon amb les de Peralada no es realitzà abans de 1404.

³⁹ Sant Pere de Camprodon fou sotmés al monestir de Moissac fins l'any 1325; *Viage literario*, t XV, p 115.

a cada un d'aquests segles. Podria pensar-se que les comunitats petites, com les agustinianes del Roure, Sant Pere Cercada, Olives, Ullà o Roca-rossa eren formades per grups tan reduïts de persones que les eleccions podien resultar-hi problemàtiques.

No obstant, la normalitat de la majoria de processos ens porta a creure que el fet que n'existeixin un bon nombre d'una casa i pocs d'una altra no es deu fonamentalment a la major conflictivitat de les cases més ben representades a les llistes. En principi, caldria pensar que els monestirs que recorrien al bisbe per a confirmar les eleccions abacials o priorals, hi van recórrer sempre. Excepte, és clar, en el cas que no poguessin elegir superior perquè aquest els venia designat per la cúria pontificia.

A més d'una confirmació d'elecció d'abat de Sant Miquel de Fluvià no inclosa en els nostres papers però documentada a la cúria de Girona, que hem anotat més amunt, sabem que el bisbe procedí a la confirmació de priora del monestir benedictí de Sant Joan de l'Erm, de Juià⁴⁰, que confirmà un estatut intern del monestir de Breda⁴¹ i que rebé en certes ocasions l'obediència canònica dels abats de Colera⁴² a les cases monàstiques no es limitaven a les eleccions abacials ni queden enregistrades exhaustivament als processos ací ressenyats.

No obstant, i prescindint de la vinculació de certs monestirs a d'altres que pogués excloure competències del bisbe de Girona sobre ells, poden constatar-se nomenaments papals a Sant Feliu de Guíxols, Sant Pere de Rodes i Ullà⁴³, que no deuen ser les úniques que es van produir de fet, i que havien de reduir progressivament les facultats de l'ordinari diocesà sobre ells.

Cal considerar, per tant, com a processos excepcionals d'elecció només aquells on consta que l'acord de les persones amb dret de vot resultava pro-

⁴⁰ Petició de confirmació episcopal de l'elecció de Brunissendis de Roca com a priora de Sant Joan de l'Erm de Juià, de 8 octubre 1347; MARQUÈS, *Pergamins*, núm. 1150.

⁴¹ Amb consentiment del bisbe Pere de Rocabertí, els monjos de Breda estatuïen el 20 desembre 1321 que el nombre de membres de la comunitat no superés els 12; ADG, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f 208rv.

⁴² *Viage Literario*, t. XV, p. 13, que esmenta l'obediència prestada per l'abat Ramon de Llabià l'any 1332.

⁴³ El monestir de sant Feliu de Guíxols, que fou el primer del bisbat en adherir-se al corrent reformador de San Justina de Pàdua, l'any 1435, fou regit bona art del s. XV per abats comanadors. Els comanadors de Sant Pere de Rodes durant el mateix segle pogueren ésser un bisbe de Catània o un castellà del castell de Sant Angelo de Roma; *Viage Literario* XV, p. 51. Ací mateix, p. 4, s'esmenta la provisió papal del petit priorat d'Ullà efectuada el 1452.

blemàtic. Així passava a Sant Daniel el 1378 (núm. 575). Els actes foren presos per un notari episcopal, quan normalment en donava fe un notari del lloc. Calgué prendre llistes de les llargues votacions prèvies en les quals les 30 religioses de la comunitat elegiren escrutadores, aixecar acta dels vots per a abadessa, amb el nom del votant, i dels recursos presentats per algunes monges, al·legant pressions i amenaces rebudes. El decret episcopal final fou el previst en el dret; nul·litat de les eleccions i devolució al prelat del dret d'escollir l'abadessa.

Estructura dels processos de confirmació

El procediment s'articula en quatre parts.

a) Compareixença de procurador davant el bisbe o el seu lloctinent per a presentar el *decretum electionis*, acte autèntic de les votacions. L'escriptura pot ser inserida al procés o bé resumida. En tot cas hi consten els noms dels electors i la forma canònica observada; escrutini, compromís o altre. L'interès a comparèixer per a instar la confirmació és del monestir, a fi d'obtenir del bisbe la benedicció abacial posterior.

b) Citació general, expedida per l'ordinari, a fi que es publiquin edictes, invitant eventuais contradictors de l'elecció a manifestar la seva oposició. Es transcriuen les certificacions d'haver-se publicat els edictes als llocs on el bisbe ho havia disposat.

c) *Inquisitio de forma electionis et de meritis eligentium et electi*. L'elegit i cinc o més testimonis són invitats a declarar en aquest procés informatiu. Es pregunta sobre si l'elegit és nascut de legítim matrimoni, si és profés (amb eventual inserció de l'acta de professió en còpia, i en algun cas, del mateix original), si té capacitat de bon administrador, si ha estat objecte de difamació, etc. Fins pot trobar-s'hi un examen fet a l'elegit sobre el seu coneixement de la regla monàstica, de sant Benet o sant Agustí, segons els casos. L'enquesta, en canvi, no sol ser abundant en dades sobre la situació i vida de la comunitat electora.

d) Clou el procediment el decret de confirmació.

No ens consta que aquests processos hagin estat utilitzats per a la història dels monestirs del bisbat de Girona, a la qual tantes dades aportà Monsalvatge⁴⁴.

⁴⁴ F. MONTSALVATGE, *Los monasterios de la diócesis gerundense*, Olot 1904, on es remet a altres volums compostos pel mateix erudit que publiquen documents de monestirs gironins.

PROCESSOS D'EXECUCIÓ DE DISPENSES

Les dispenses referides ací són majoritàriament dispenses d'impediment per a contreure matrimoni. Se n'hi troben cinc (núms. 618, 624, 633, 637 i 672), en els quals la dispensa és per a clergues, a fi de poder rebre l'ordre sagrat. El paral·lelisme total entre aquests processos i els de dispensa matrimonial, i el fet que al formulari de la cúria, com hem ja indicat, fossin considerats anàlegs uns i altres, justifica que els presentem intercalats.

Excepte una dispensa a un clergue (núm. 633) motivada per un defecte de visió d'ull esquerre (hom recordarà que aquest ull era el més important per a la celebració de la missa, donat el lloc de l'altar on es col·locava el missal per a la recitació del Cànon), es tracta de concessions que obviaven la prohibició de conferir ordes a persones de naixement il·legítim. En altres moments la cúria pontificia podia haver autoritzat el prelat en forma genèrica a concedir aquestes dispenses⁴⁵; ara es donaven cas per cas.

Essent tan pocs els processos de dispensa de clergues, no se'n poden treure altres conclusions que les que es refereixen al procediment observat per despatxar-los. Presentada la butlla, s'escoltaven tres testimonis que adreassin que les circumstàncies exposades pel sol·licitant al papa eren veritables; se'ls preguntava també si el concessionari era de vida morigerada. Les respostes a aquesta darrera qüestió poden donar-se per descomptades, ja que els testimonis els presentava el dispensat; les que es donaven a la primera pregunta poden furnir notícia de situacions personals prou particulars, com la de Vilella (núm. 672), la mare del qual, captiva vinguda de Sardenya, era esclava d'en Viader de Sant Jordi Desvalls.

De les dispenses matrimonials, la majoria contempen l'impediment de consanguinitat. Són excepció unes poques d'afinitat i de parentiu espiritual, és a dir, degudes al fet que un contraient havia apadrinat l'altre en la recepció dels sagraments del baptisme o de la confirmació.

Sobre una cinquantena de matrimonis, en dotze almenys, una de les parts és qualificada explícitament de noble, i en dotze més consta que es tracta de ciutadans de Girona. Sumant a aquests casos d'altres on la professió —

⁴⁵ MARQUÈS, *Pergamins*, num 182; concessió de 1246 per dispensar quatre clergues "ex defectu natalium" feta al bisbe de Girona pel papa. *Ibid.*, núm. 186, concessió datada el 1248, del mateix al mateix, sense limitació de nombre.

cirurgià o apotecari— qualifica la classe social, arribem a deduir que la meitat aproximadament dels recorrents a la Santa Seu per a la dispensa pertanyen a famílies benestants.

En canvi, un altre motiu clàssic d'endogàmia, el provenir els contraients de poblacions petites o isolades, no es reflecteix gaire als nostres processos. Només interpretariem en un sentit anàleg a aquest el fet que es necessités dispensa per a un matrimoni (núm. 662) on les dues parts són d'ascendència jueva.

La parella que recorria al papa (quasi sempre a la Penitenciària apostòlica) declarava només la diòcesi d'origen; la parròquia cal deduir-la de vegades del lloc de residència dels testimonis presentats.

L'ús de demanar excepcions a les regles canòniques generals sobre el matrimoni va conèixer un increment notable en temps del papa Benet XIII; una d'elles la concedí el propi pontífex trobant-se a Girona. Era segurament un recurs més entre els molts utilitzats pel papa Luna a fi de guanyar-se adhesions quan anava perdent l'obediència de la cristiandat. Deu concessions del s. XIV contra quaranta del s. XV, de les quals més d'una dotzena provenien de la cúria de Benet XIII, mostren que aquest pontífex facilità l'elasticitat del dret canònic matrimonial. Hem constatat, encara, que al període que comprèn⁴⁶. I es tracta d'una mena de processos que creixeria al s. XVI i següents, fins a constituir dins l'arxiu diocesà una sèrie de gran volum.

El procediment incloïa la presentació de la dispensa pontifícia, la publicació d'una *Littera compulsoria super causa matrimoniali ut deponant testes veritatem*⁴⁷, les deposicions testificials, on es detallen les relacions de parentiu entre famílies, i el decret final, normalment donat pel vicari general.

⁴⁶ Vegeu a ADG, Notularum 1423-1448 (G-65) f 140v, "Dispensatio Ludovici Mayol et Tecele Manca", amb inserció de la corresponent lletra pontifícia. La petició de dispensa de Guillem Galzeran de Cartellà i Francina de Vallgornera, impedits per consanguinitat en quart grau, i datada a Roma, 1 setembre 1456, treta de l'Archivio della Santa Penitenziaria, reg. 6, f 222v, ha estat publicada per F. TAMBURINI, "Note diplomatiche intorno a suppliche e lettere di penitenziaria (sec. XIV-XV)", a *Archivum historiae Pontificiae* 11 (1973) p. 172.

⁴⁷ *Flores omnium...* ms. citat de l'ADG, ff 22v-23.

EXECUCIONS DE LLETRES BENEFICIALS

Apleguem en aquest grup un total de 58 peces que, amb poques excepcions, tenen una estructura semblant. Quan se'ls va posar títol a l'hora mateixa de la confecció, que no fou sempre, aquest és concebut de vegades en forma extensa: *Processus de N. clerico, ad collationem N. perpetui cappellani de N.*, i d'altres en forma breu: *Processus Bn. de Casademont de Centenys*. A pesar del que direm, el caràcter processal era obvi pels notaris, tota vegada que el mot *processus* apareix també a l'interior dels formularis emprats per a estendre aquests expedients.

En realitat es tracta de minuts d'un acte notarial en el qual el bisbe rep la presentació d'un mandat pontifici de proveir determinada persona d'un benefici en expectativa; certifica l'autenticitat de la butlla papal, que és transcrita, i, al·legant trobar-se ocupat per altres afers urgents, sotsdelega una o més persones, que poden ser canonges de la catedral o abats de monestirs de la diòcesi, a fi que donin curs a l'afèr fins a la seva conclusió.

No hi ha constància, per tant, en aquestes gestions, de si l'agraciat aconseguí el seu intent. Quant a la vida i costums del clergue i a la seva preparació intel·lectual, pot succeir que el mandat pontifici les doni per comprovades (i és possible trobar a la butlla els noms dels examinadors que en van donar fe) i pot succeir, alternativament, que l'acte episcopal assegurí que les qualitats intel·lectuals i morals del futur beneficiat han estat objecte d'averiguació per part de la cúria diocesana, que també s'ha assegurat que el benefici a atorgar no excedeix la quantitat d'ingressos anuals a la butlla.

D'acord amb el procediment usual a l'època, caldria creure que sempre es prengueren informacions per a garantir les certificacions episcopals, però no en tenim altra resta que un registre que porta el títol de *Testes producti super vita et conversatione diversorum impetrantium*⁴⁸. Les deposicions testificals que s'hi contenen són dels anys 1342-1343, que foren els de major activitat en aquest tipus de processos, i que comportaven l'aplicació d'un extens interrogatori⁴⁹.

⁴⁸ Avui aquest registre de l'ADG porta la signatura T 271.

⁴⁹ ADG, T. 271, f 66.

La nostra sèrie s'estén entre els límits cronològics de 1304 i 1364. No es produïren enllà de 2-3 processos cada any, excepte els anys 1332, que n'hi hagueren 4, 1335, amb 8, i 1342, amb 10. Els dos darrers anys pujaren al tron pontifici respectivament els papes Benet XII i Climent VI, i reberen, junt amb les ambaixades reials de felicitacions, la presentació de llargs *rotuli* de peticions beneficials, com era costum en els inicis de pontificat⁵⁰.

Gosariem dir que els processos conservats deuen ser una part petita dels que es confeccionen en el període a que es refereixen. No hem trobat ací cap dels beneficis que concedí a gironins Climent V (1305-1314)⁵¹, i un sol dels innumerables atorgats per Joan XXII (1316-1334)⁵². Pugué succeir que més d'un agraciat no gestionés la gràcia rebuda perquè es trobava estudiant a l'estranger, i també que la col·lació dels beneficis fos encarregada a persones diferents del bisbe.

Els processos es realitzaren en forma rutinària, i no s'hi endevina resistència als mandats papals. En opinió de Mollat⁵³, Itàlia, Espanya i Portugal eren àrees on les provisions de beneficis fetes des d'Avinyó trobaven menys dificultats, en comparació amb altres indrets de la cristiandat, tot i resultar perjudicials per a un dret que fins aleshores molts dignataris eclesiàstics havien exercit lliurement, i que els havia de ser força interessant de mantenir. A Girona coneixem del s. XIII una apel·lació de l'abat de Roses, que recorria la col·lació d'un benefici amb cura d'ànimes feta a una persona que no havia de residir a la parròquia afectada⁵⁴. Entre els processos que inventariem, només el primer, de 1304, sembla haver comportat alguna tibantor entre el bisbe i els executors papals, que eren subordinats seus però superiors a ell en aquesta matèria, i que es clou amb una apel·lació del prelat a la cúria pontificia de la qual no coneixem el resultat.

⁵⁰ J. RIUS SERRA, "Estudiants espanyols a Avinyó al s. XIV" a *Analecta Sacra Tarraconensia* 10 (1934), p. 87-122; "Rótulos presentados a Benedicto XIII (Papa Luna)", *Ibid.*, 23 (1950) pp 75-81. Els dos treballs extracten "rotuli" amb el motiu de l'inici del papat de Benet XIII.

⁵¹ *Regestrum Clementis papae V ex vaticanis archetypis... cura et studio monachorum OSB*, Roma 1884.

⁵² G. MOLLAT, *Jean XXII (1316-1334) Lettres communes*, París 1904 ss núm. 10.573.

⁵³ G. MOLLAT, *Op. cit.*, t. I, p. 1-152, i especialment l'apartat sobre "l'accueil fait en Europe aux provisions apostoliques", p. 131 ss.

⁵⁴ Josep M. Marquès i Planagumà, *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Barcelona, 1986, núm. 119, de 1251-52, pp 128-131.

No cal creure que la nostra sèrie, que conté només peces del s. XIV, es tanqui per haver deixat d'actuar la pressió centralitzadora de la cúria avinyonesa. D'una el-laboració nostra⁵⁵ en resulta que durant els anys 1355-1362, es proveïren *in curia* 43 beneficis d'aquesta diòcesi, i d'ells 10 monestirs, que eren els més fructífers, a jutjar per les taxes cobrades per la cúria papal. El total de recaptació en aquests anys per concessions de beneficis gironins pujà a 1.453 lliures barceloneses. Alguns van ser conferits en comanda a funcionaris de la cort d' Avinyó, i altres a titulars de cognom aragonès i castellà, tendències que hem comprovat que augmenten durant el pontificat d' Urbà V (1362-1370). Si, doncs, falten processos de col·lació de beneficis des de mitjan s. XIV, cal atribuir-ho al fet que canvià el procediment de fer efectives les lletres apostòliques que s'hi referien.

MARMESSORIES

Classificació de les peces

La cronologia dels quaderns de marmessories inventariats és com segueix:

s. XIV	22	1451-1460	33
1400-1410	6	1461-1470	6
1411-1420	14	1471-1480	6
1421-1430	45	1481-1490	9
1431-1440	6	1491-1500	6
1441-1450	24		

Els anys de major producció són el 1452, amb 11, el 1458, amb 8, i el 1426, amb 6 marmessories.

Sobre 180 unitats, es troben una dotzena de comptes de procedència heterogènia; tutories i comptes d'obres parroquials. Hi han unes 40 marmessories de laics, entre les quals poques de nobles i burgesos; en canvi, se'n tro-

⁵⁵ Feta sobre els beneficis esmentats al volum *Collectoriae* 116 de l'Arxiu Vaticà.

ben de vídues pobres. La resta són de preveres, normalment, de parròquies; no estranya que els canonges, que tenien les disposicions testamentàries regulades per estatut del capítol⁵⁶ apareguin relativament poc entre els causants d'aquestes successions especials.

Resta per estudiar a fons la funció dels processos de marmessoria dins el conjunt d'activitats episcopals de control de les causes pies. Existeix des de 1339 (per tant, abans de la pesta de 1348, que amb les grans mortaldats que causà obligà a subrogar sistemàticament marmessors) un registre de definicions. Sistemàticament la cúria, en vista dels informes de comissaris assenyalsats, parorava l'execució de deixes testamentàries; en llenguatge del temps, en "definia" els comptes. Posteriorment els mateixos comptes foren transcrits als registres, i es portaren llibres de "resolucions", on aquests comptes figuraven en extens. La intervenció d'un "procurador de les ànimes i causes pies", que urgia d'ofici el compliment de clàusules testamentàries de caràcter pietós, queda documentada des de la segona meitat de s. XIV i abona el caràcter judicial dels processos de marmessoria.

El procediment observat

Els processos de marmessoria contenen quatre documents, sovint en fascicles separats, raó per la qual algun és avui incomplet.

a) Còpia de l'escriptura de presa d'inventari de béns, actuada pels marmessors. És remarcable el formulari d'aquesta escriptura, que s'inicia així:

Noverint universi quod cum ob doli maculam evitandam omnemque fraudis suspicionem tollendam, tutores, curatores, manumissores necnon omnes illi qui bona aliena regunt seu administrant, debeant facere inventarium de ipsis bonis (...). Quare signaculo venerande sancte Crucis precedente, facimus inventarium de bonis N. "

L'inventari sol ésser repassat amb un full solt de paper, on els objectes són escrits per ordre alfabètic, i el seu nombre, comptat amb ajut de barretes verticals. Un exemple, tret de la marmessoria de Berenguer de Juià de 1428, del qual prenem els objectes de la lletra B, aclarirà el sentit i utilitat d'aquest full.

⁵⁶ L'estatut referit, que data de l'any 1234, es troba en còpia al cartoral de *Rúbriques Vermelles* de l'ADG ff 101v-102v, ed. *España Sagrada* 44, pp 289-290; fou reformat per un altre estatut de 1313, copiat al cartoral citat, ff 107r-111r.

«Barrill ab sardine, 1; banch de fust, 4; bacin d.aram, 2; procall, 4; breviari de pergamin; bossa de drap de grana arnade; boixos; 2; besaces de cuyro; barret rodon; bancal sotil; brages, 3; bacine plane de lauton»⁵⁷.

b) Inserció de còpia de l'escriptura d'encant de béns, fet no sols amb intervenció e notari, sino també amb participació de l'autoritat judicial i de corredor públic. No sols hi consta el preu, sino també els noms dels compradors.

c) Ingressos de la marmessoria, sigui pel precedent encant, sigui per recuperació de crèdits del difunt, que comença amb les paraules: «Aquestes són les resabudes de la marmessoria ...»

d) Haver dels marmessors, que s'encapçala amb l'expressió. «Tralat fet de les despeses per los manumissors ... «. Inclou comptes detallats sobre els gastos de sepel·li (com el pagament al bastaix que porta el cadàver, o l'ofrena de pa i vi durant els funerals), l'execució de llegats testamentaris, despeses de medecines per la malaltia i similars. És corrent que els marmessors s'hagin fet firmar albarans de les quantitats abonades, que consten en papers solts o tal volta en un quadern exprés, escrits de mà dels que han rebut els diners.

No consta als fascicles de marmessoria el decret d'aprovació, que restava registrat a la sèrie de volums de «Definicions» de la cúria de Causes Pies.

EL NOSTRE INVENTARI

Hem procurat determinar, en la mesura que ens ha estat possible, els noms de les parts actora i demandada, així com el lloc de la seva residència, per l'interès que poden tenir. En canvi, hem prescindit d'assenyalar els noms dels procuradors, que actuaven també com a advocats, redactant els articles de la demanda i les al·legacions.

En allò que pertoca a la data, hem cregut suficient d'indicar l'any, sense detallar el mes i dia d'inici del procés. Lamentablement, per motius que hem deixat explicats més amunt, un nombre important de documents són susceptibles només de datació aproximada, obtinguda a partir de l'examen paleogrà-

⁵⁷ N'extractà diverses notícies de llibres L. BATLLE PRATS, "Noticias de libros antiguos de servidores de la catedral de Gerona" a *Hispania Sacra* 22 (1969) p. 425-446, reproduït a Id., *La cultura a Girona, de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona 1979, pp 249-279.

fic. Aquesta deficiència, junt amb altres raons, ens ha decidit a deixar constància del nom del jutge, i, eventualment del seu càrrec o títol, que pot ser, no sols d'oficial, sino també de jutge delegat, comissionat, etc; el nom del jutge pot ajudar a situar cronològicament una peça carent de data explícita.

Descrivim amb la major exactitud que podem l'objecte del procés. Creiem insuficient l'al·lusió a "causes matrimoniales" o "beneficials". Per a una causa beneficià, per exemple, no és sobrer de saber si allò que es ventila és un dret de presentació o bé una col·lisió entre dues provisions fetes per autoritats diferents. En l'àmbit matrimonial —molt menys freqüent que avui— és ben diferent una causa de nul·litat d'una causa de separació.

La indicació del nombre de folis pot orientar sobre l'extensió de les peces. El nombre expressa els folis existents, i no el de folis escrits, que quasi sempre és menor. Els notaris de vegades deixaven espais en blanc, on s'esperava de transcriure documents complementaris, i afegien al volum nous quaderns que no sempre van ésser exhaurits.

A l'arxiu s'han compostat sèries de causes en general, marmessories, dispenses matrimoniales, concessions pontificies de beneficis i de confirmació d'eleccions. L'ordre cronològic estructura aquestes sèries, amb la sola excepció d'extreure'n les peces en foli per assegurar-me una millor conservació. Pocs processos havien estat citat segons l'antiga signatura topogràfica; n'hem deixat constància, tot i que creiem que no datava sinó d'anys posteriors al 1939. Havent pres anteriorment l'opció de reconstituir, d'acord amb els inventaris dels s. XVI-XVII, l'antic nucli dit "Arxiu de la Mitra", assenyallem els que actualment hi són inclosos; sobretot es refereixen a monestirs i a drets feudals del bisbe (58).

⁵⁸ Al fons de la Mitra de l'Arxiu Diocesà, almenys des de 1600, però probablement des de temps anterior, el calaix 9 era reservat per a matèries contencioses; el calaix 10 contenia documents referents a monestirs, entre els quals abunden documents de caràcter processal, i finalment, el calaix 11 portava el títol de *Processus rerum feudalium*; MARQUÈS, *Pergamins* cit., p. 6.

APÈNDIX

Normes sobre l'actuació del procurador fiscal de la cúria eclesiàstica en les causes criminals

Girona, 13 març 1449

ADG, Manuals 1447-1449, f 157v-158v.

Reverendus in Christo pater et dominus Bernardus, miseracione divina episcopus Gerundensis, existens in sua camera episcopali superiori, vocato ad hec me huiusmodi notario et testibus infrascriptis, pro bono statu ut dixit sue curie temporalis, fecit et edivit ordinaciones infrascriptas in modum qui sequitur.

Lo molt reverend senyor bisbe de Gerona, desijant e volent que los affers e negocis fischals de la sua cort ecclesiastica de Gerona iustament e ab mija de iusticia tractats e prosseguits, per so que los malfeytors sien punits e corregits segons merexeran lurs merits e delictes, per so lo dit senyor bisbe fa les provisions e ordinacions que sagueixen.

Primerament, com lo dit senyor bisbe algunes vegades per importunitat o pregaries de algunes vegades li es donat entenent que los delats, malfeytors e crimosos no sien culpables, e lo dit senyor no es ben certificat de lurs delictes e mals fets, alsguns dels dits delats e crimosos desliurave e soltave de la preso e arrests en que staven o aquells a composicio fort pochada admetia, per raho de les quals coses lo dit senyor bisbe e son fisch e la sua cort ecclesiastica eren e son molt periudicats e a la iusticia no era degudament satisfet, ans per asso es vist donar audacia e presumpcio als mals homens, de cometra a perpetrar crims e delictes, per so lo dit senyor bisbe vol e provehex que dessi avant totes les causes, fets e actes fischals sien ramesos a prossequio, determinacio e conaxensa de son official ecclesiastich de Gerona o de son portant veus o lochtinent, ab consell empero de un dels advocats fischals de la dita cort ecclesiasticha. Aixi que lo dit official o son portantveus o lochtinent ab consell del dit advocat fischal contra los malfeytors, delats e crimosos presents e sdevenidors procehescha a inquirir e fer tots processos, exequcions e enentaments, e aquells condampna o absolga segons lurs merits e demerits raqueran, iusticia migensant. E si cars sera que algun dels dits delats, malfeytors e crimosos sera donat o admes a composicio alguna o sera donat a manleuta o a arrest, vol e provehes lo dit senyor que tal composicio, manleuta o arrest sien fetes per lo procurador fischal o son lochtinent, ab consell empero e consentiment del dit official o de son

lochtinent o portant veus, e no en altra manera. E per so que les dites coses per lo dit senyor bisbe provehides e ordonades sien degudament observades, lo dit senyor bisbe promet e iura que ell dels affers fischals dessus dits nos entremetra ne empexara lo dit official o son lochtinent o portant veus ne lo dit procurador fischal en loos dits affers e negacis fischals, ne inhibicio, prohibicio, evocacio, remissio o relaxacio o absolucio ne neguna altre cosa contraria a les dites coses, de paraula o en scrits, directament o indirecta, per si o per curador o per altre persona fara o fer fara en alguna manera, sino ab consell e permissio del dit official o son lochtinent o portantveus e de un dels dits advocats fischals.

E mes avant lo dit senyor revoca e tol a tots procuradors, comissaris, procuradors fischals e lochtinent llurs e a totes altres persones tot poder que haguessen en los dits fets e negocis fischals. Exceptant ne empero tal solament mossen Steve Puig o altre en loch seu procurador fischal del constituït. E encara promet lo dit senyor, per major corroboratio de les dites coses sots virtut del dit iurament, que ell dessiavant no creara ne constituïra neguns procuradors fischals, comissaris, vicaris ne persones sots qualsevol nom o vacable sa posquessen nomenar per entrevenir, anar ne defalliment del dit mossen Steve Puig, ara procurador fischal o altre en loch seu constituït procurador fischal o exhigint ho altre necessitat. Empero aquell o aquells procuradors fischals o lochtinents de aquells o altres que per ausencia o defalliment del dit mossen Steve Puig o per altre necessitat aixi com dit es serien per lo dit senyor bisbe creats e constituïts, sien tenguts per virtut de iurament tenir e servir a la unglia les coses dessus per lo dit senyor bisbe ordinades, tant com en ells sera, e no fara en aquelles sino aixi com per lo dit official o son lochtinent o portant veus los sera aconsellat e permes, salvat empero retingut al dit senyor potestat plenissima de fer gracia a qui li plaura.

Quas quidem ordinationes preinsertas ad modum capitulorum in lingua vulgari scriptas et positas manu propria discreti Berengarii Ferrarii sa Sala notarii Gerunde, ego huiusmodi note de mandato prefacti domini episcopi ante presenciam eiusdem et coram testibus infrascriptis de verbo ad verbum legi et publicavi, easdemque ordinationes iamdictus dominus episcopus rats habuit et gratas, illasque edivit et firmavit et more solito pontificio supra pectus iuravit servare durante tamen arrendamento currenti curie officialatus et nob ultra.

Quod fuit actum Gerunde anno, mense die, loco prenotatis, presentibus et vocatis ad hec me Petro Beguda, notario cive Gerunde huiusmodi scribaniam episcopalem regente et testibus, scilicet honorabile Bernardo de Lauru, magistro in medicina cive Gerunde et discreto Berengario Ferrarii sa Sala, notario predicto et Nicholao Mallorques, clerico cambrerio sicti domini episcopi ad hec adhibitis et signanter electis.